

Recenserat

Per Cassel & Staffan Wätte: *Att använda kvalitetssystem inom byggsektorn* (SPA) Stockholm 1989.

Jerker Lundequist
Projekteringsmetodik, KTH

Om kvalitetsbegreppet

Det är inte bara arkitekturforskningen som försöker åtgärda sina kvalitetsproblem med hjälp av systematiska utvärderingar och institutionaliserade kontrollsystem. Även inom praktikerledet görs mycket angående kvalitetsfrågorna. Under hela 80-talet har byggandets och projekterings kvalitetsproblem varit föremål för en lång rad utredningar, konferenser och företagsinterna åtgärder.

Kvalitetsarbetets terminologi och metodik är emellertid inte utvecklad inom byggsektorn, utan har till överförts från andra, mer tekniskt utvecklade sektorer och sedan gradvis anpassats till Bygg-Sveriges verklighet. Det är – som så ofta – forskare i USA, Japan och Storbritannien som dominerat utvecklingen, med J M Juran som främsta namn. De två områden där kvalitetstänkandet haft störst betydelse är helt följdriktigt inom kärnkraftindustrin och off shore-branschen, det vill säga inom teknologier där misstag i princip inte kan tillåtas förekomma.

Ursprungligen uppstod kvalitetsarbetets teorier och metoder ur de problem som de allierade arméerna hade under 2:a världskriget vid inköp av material och utrustning. Man fick gång på gång konstatera att det var fel produkter som levererades, eller produkter som var behäftade med fel, eller att de kom försent eller för tidigt osv. Därför började man med en systematisk styrning av produktframställnings- och produktanvändningsprocesserna. Man analyserade hela kedjan och formulerade ett antal krav som skulle uppfyllas. Detta systematiserade sätt att ställa krav på samtliga moment i en produktionsprocess är kärnan i kvalitetsarbetet.

Inom den svenska byggsektorn är Volvos huvudkontor i Göteborg det första större kvalitetsstyrda projektet. Numera har många svenska entreprenadföretag, byggherrar och konsulter gjort stora satsningar på egna kvalitetsystem.

Inom byggområdet anses kvalitetsproblemen omfatta (i) svårigheter för beställare att formulera tillräckligt preciserade funktionskrav, (ii) brister i pro-

jekteringen (cirka hälften av påtalade kvalitetsbrister anses bero på projekteringsfel), (iii) samt bristande kvalitet i utförandet, dvs under produktionskedjan.

Felkostnaderna anses ligga på ungefär 6 miljarder kr per år inom byggsektorn i Sverige (*Bygg-Magasinet* 2 -89). För det enskilda byggprojektet ligger felkostnaden på ca 15 % av entreprenadsumman. Som fel räknas direkta fel i handlingar eller utförande, samt indirekta fel (s k programfel – dåliga funktions samband eller illa genomtänkta materialval – som beror på kunskapsbrister hos projektörer och beställare). Bland andra har Yngve Hammarlunds forskargrupp på CTH gjort noggranna analyser av byggandets felkostnader.

Kvalitetsarbete innebär att man etablerar rutiner och metoder för att eliminera fel och brister i handlingar och utförande, samt övriga åtgärder för att säkerställa att den färdiga byggnaden kommer att uppfylla ställda krav. Typiska drag för kvalitetsarbetet är att kvalitetskraven definieras och ansvarsfördelningen preciseras, att den berörda personalen får de resurser och den utbildning och erfarenhet som behövs för att klara av att prestera lösningar som motsvarar kraven, att man ser till att rätt kvalitet säkerställs vid varje operation i produktionskedjan och att man skapar resurser för *erfarenhetsåterföring*.

Numera finns det en etablerad internationell standard för hur kvalitetsarbete bör bedrivas (SS-ISO 9000-serien). Denna standard har sedan vidareutvecklats och anpassats till de förhållanden som gäller för den svenska byggmarknaden. På initiativ av SPA har arkitekterna Per Cassel och Staffan Wätte tagit fram en speciell tillämpning av SS-ISO 9000-serien i form av en handbok för arkitekter om hur ett kvalitetssystem bör

upprättas och hur kvalitetsarbetet bör bedrivas inom enstaka byggprojekt.

Cassels och Wättes bok redovisar en legering av tekniskt utvecklingsarbete och traditionell begreppsanalys; de har preciserat och systematiserat den begreppsapparatur som konstituerats inom kvalitetsarbetets ram. Detta är speciellt viktigt eftersom det byggtkniskt inriktade kvalitetsarbetets terminologi och begreppsapparatur skiljer sig ganska mycket från både vardagsspråkets och den traditionella filosofiska begreppsanalysens regler för hur begreppet kvalitet bör användas.

Inom vardagsspråket använder vi begreppet kvalitet närmast för att uttrycka uppskattning. Med (god) kvalitet menas att ett ting eller objekt fungerar bra eller att det är välgjort. Oftast menar vi implicit att vi gärna betalar bra för (god) kvalitet – ungefär som om inte priset också vore en kvalitet.

Inom den analytiska filosofin (Marc Wogau 1984) är *kvalitet* egentligen ett ord för *egenskap*. Filosofin talar om 1:a, 2:a och 3:e ordningens kvaliteter. 1:a ordningens kvaliteter är de egenskaper tinget faktiskt har, vare sig detta observeras eller inte, till exempel tyngd, längd och bredd. 2:a ordningens kvaliteter innefattar kvaliteter som förutsätter att en människa uppfattar dem, t ex smak och färg. 3:e ordningens kvaliteter är beroende av värdeomdömen, t ex fult eller vackert, rätt eller fel, det vill säga kvaliteter som inte är beroende av sinnesintrycken; de följer av resonemang och värderingar, medvetna eller omedvetna. Man skiljer inte heller på *kvalitet* och *kvantitet*; kvantiteten är en egenskap bland andra. Finns det sex apelsiner i en korg, så har korgen egenskapen att innehålla sex apelsiner.

Inom byggsektorns kvalitetsarbete har de centrala begreppen en innebörd

som skiljer sig påtagligt från vad vi är vana vid från vårt vardagsspråk – och från hur kvalitetsbegreppet används av fackfilosoferna. Byggteknikens kvalitetsarbete laborerar med följande centrala begrepp:

Med *kvalitet* menas lämplighet för avsett ändamål, dvs *rätt* kvalitet. "Rätt" kvalitet föreligger om beställaren och nyttjaren har fått det som förväntats (rätt produkt vid rätt tid på rätt sätt till överenskommet pris). *Kvalitet* definieras därför som följer: "alla sammantagna egenskaper hos en produkt (dvs vara eller tjänst) som ger produkten dess förmåga att tillfredsställa uttalade eller underförstådda behov".

Man skiljer mellan det reella styrsystemet, *kvalitetsstyrningen* (eng Quality Control) och *kvalitetssäkringen*, den dokumentation som behövs för att en kund skall kunna känna sig säker på att utlovade specifikationer kan uppfyllas (eng Quality Assurance). Med *kvalitetsstyrning* menas således: "styrning och tillämpning av aktiviteter och rutiner för att uppnå och vidmakthålla avsedd kvalitet", och med *kvalitetssäkring* menas "alla planerade och systematiska åtgärder nödvändiga för att ge tillräcklig tilltro till att en produkt kommer att uppfylla givna krav". Begreppet 'kvalitetssäkring' har kommit att stå som ett sammanfattande begrepp för allt kvalitetsarbete, men egentligen står begreppet för att man skall kunna redovisa sin förmåga att uppfylla givna kvalitetskrav.

Termen *kvalitetssystem* står för den organisatoriska struktur som skall leda och styra en verksamhet med avseende på kvalitet. Här ingår ansvarsfördelning, rutiner, processer och resurser. Kvalitetssystemet beskrivs normalt i en *kvalitetshandbok*: kvalitetspolicy, kvalitetsmål och organisation inom exempelvis ett visst företag eller en institution.

Ansvar för att en byggnad får goda kvaliteter vilar i sista hand på byggherren. I den vanliga programmeringsfasen för ett byggprojekt bör således ingå att man gör en kvalitetsplan för projektet. Denna *kvalitetsplan* bör ange fördelning av arbetsuppgifter inom projektet, övrig organisation – ansvar, befogenheter, gränsdragningar mellan inblandade – vilka kriterier som bör gälla, krav på verifieringar och egenkontroller, samt olika andra relevanta krav.

Konsulter och entreprenörer bör göra upp sina egna *kvalitetsplaner*, där de tar upp de krav och önskemål i beställarens övergripande plan som är relevanta för respektive konsultfack. Man bör också föra tillbaka de synpunkter till beställaren som kan påverka den övergripande kvalitetsplanen.

Tack vare Wättes och Cassels insatser har den tidigare ganska vildvuxna terminologin på kvalitetsarbetets område äntligen fått ordentliga begreppsdefinitioner i form av regler för hur de centrala begreppen lämpligen bör användas. Reglerna är i sin tur härledda dels ur begreppens ursprung, dels ur ett antal analyser av relevanta tillämpningsfall i form av situationsbeskrivningar. Det är således ett mycket bra och nyttigt arbete som Wätte och Cassel utfört. Ur vetenskaplig synpunkt hävdar det sig utmärkt vid en jämförelse med ganska mycket av den mer akademiskt inriktade högskoleforskningen.

FoU-arbete handlar ofta om att göra begreppsanalyser, även inom renodlat utvecklingsarbete av denna typ. Begreppen är vårt kunskaps byggstenar och vårt tänkandes redskap; det är således en oerhört viktig uppgift att via systematiska begreppsanalyser försöka utveckla och förfina arkitekternas eller byggprojektörernas yrkes- eller problemanknutna begreppsapparater.

Referenser

- Cassel, P & Wätte, S, "Att använda kvalitetssystem inom byggsektorn", SPA, Stockholm 1989.
- Jackson, L, *Kvalitetsstyrning inom ett byggföretag*. BFR R76: 1987, Stockholm.
- Juran J M & Gryna F M, Bingham RS, eds, *Quality Control Handbook*. 3rd ed McGraw Hill USA 1979.
- Karlén, I, *Aktiv kvalitet*. BFR R8: 1988.
- Kumlin, B & Pettersson, *Kvalitetssäkring inom byggprojektering*. BFR R3: 1982, Stockholm.
- Marc-Wogau, K, *Filosofisk uppslagsbok*. Doxa, Lund 1984.
- Planverket, *Kvalitetsutveckling i byggandet genom effektivare egenkontroll*. Rapport 64:2, Liber 1984.
- Sandholm, L, *Kvalitetskostnader*. Sv Mekanförbundet 1971.
- Sandholm, L, *Kvalitetsstyrning – ett medel för bättre lönsamhet*. Sv Mekanförbundet 1978.
- Sandholm, L, *Kvalitetsstyrning*. Studentlitteratur 1980.
- Strömberg, V, "Den första boken om kvalitetssystem i byggsektorn". *Bygg- och Fastighetsnotiser*, juni 1989.
- Ågårdh, L, *Kvalitetssäkring inom byggområdet*. Statens provningsanstalt SP-RAPP 1986:44 Borås.
- Östebo, A, "Misstag för miljoner", *Bygg-Magasinet* 2-1989.

Carsten Juel-Christiansen: *Monument & Niche*. Rhodos forlag, København 1985.

Jens Tradsborg
Projekteringsmetodik, KTH

Udviklingen af vores fysiske omgivelser er et aftryk af de mennesker der har skabt den. Der findes "den historiske by" og "den nye by". De arkitektoniske rum i "den historiske by" har udviklet sig i relativ lav takt i forhold til de sidste århundredes byudvikling. Industrialismens høje byggetakt er en af de faktorer der har medført at "den nye by" har radikalt forskellige arkitektoniske rumværdier end "den historiske by". Forskellen mellem "den nye by" som består af den historiske by og forstæderne, og "den historiske by" er at "den nye by" beskriver en entropisk

karakter og "den historiske by" alene beskriver helhed og heiarkei.

Det er de arkitektoniske værdier der er skjult, eller, det er den historiske by der er under omdannelse, som er et hinder for at se og opleve "den nye bys" arkitektoniske værdier.

For at definere "Den historiske by" anvendes arkitektoniske begreber (fra Lynch, Norberg-Schultz, Venturi m fl). "Den historiske by":s begreber er bl a defineret ud fra byens elementer som havnen, torvet, parken, togstationen, busterminalen, lufthavnen, offentlige bygning-

er osv. Det er disse elementer der har fået ændret arkitektonisk værdi og det er den udvikling der danner baggrunden for behovet af nye arkitektoniske begreber.

"Denne krig, fra 1914 til 1918, var virkelig ikke sammensat som alle de foregående krige, der var ikke en komposition med en mand i centrum omgivet af en hel masse mænd, men en komposition uden begyndelse og end, en komposition hvor det ene hjørne var lige så vigtigt som det andet hjørne" (Gertrud Stein).

Fra byerne med de første industrier hvor arbejderboliger var placerede udenfor produktionsstedets port til den senindustrielle by hvor der ikke er nogen sammenhæng mellem bolig og industri er der sket en udvikling i vores visuelle miljø.

Havnen var tidligere fyldt med sejlskibe der bragte varer fra nært og fjernt. Havnen var fyldt med dufte, man kunne ud af det visuelle miljø danne sig et indtryk af handlens omfang og art. Indtryk der ofte betegnede byernes øvrige kvaliteter og var en del af den visuelle samfundsindformationen der kunne læses direkte ud fra bymiljøet. I den senindustrielle storby er havnearealerne forvandlede til motorveje og parkeringspladser. Ikke fordi havnens handel er stagneret, men fordi den er omformet til container trafik. Disse nye havne arealer ligger afspærret langt fra bykernen. Således giver havnen ikke nogen visuel information om handlen.

Den visuelle samfundsinformation er flyttet til TV.

På samme måde har andre elementer i bybilledet ændret sig. Forstæderne som er det sidst tilkommende element i byen gør at bymuren, der før omgav og beskyttede byerne er en rest, der i det visuelle miljø erindre os om den gamle by. Et spor fra den gamle by. Tidligere (Lynch) er bymuren beskrevet som en grænse mel-

lem by og land hvor det idag nærmere er en axe om hvilken den gamle by folder sig ind i den nye by.

Manuel Castells forskninger i området rundt om Le Havre i Nordfrankrig påviser at den nye urbanisering ikke er en nutidig udgave af den tidlige industrialiserings byer:

"Disse udgjorde hver for sig et slutet industrielt miljø, der var ramme om en lokal produktion, værdiakkumulation og bosaetning. De nye bysamlinger er derimod sammensat af mange produktionsenheder, der hver for sig er led i en kæde af tekniske og økonomiske indbyrdes afhængigheder. Produktionsenhederne optræder her som flytbare brikker i et uoverskueligt og verdensomspændende spil. De udfører delfunktioner, der er fysisk adskilt men bundet sammen af et usynligt net, og sammen med de nye kollektive byanlæg – transportkorridorene, de spredte boligområder – er de spundet ind i en økonomisk og fysisk udvikling, det ikke er lineært fremskridende, men som dog er irreversibel."

Monument & Niche tager udgangspunkt fra Venturi afsluttende hypotese i *Complexity and Contradiction in Architecture*:

"Måske er det i hverdagens vulgaere og ringeagtede landskab, at vi kan udtrække den komplekse og modsigelsesfyldte orden, som er gyldig og afgørende for vores arkitektur som en bymæssig helhed."

C J-C:s bog er bygget over 192 luft-fotos der koncentrerer sig på Københavns nyeste exploateringsområder. Billedematerialet danner baggrund for en analyse af "den nye by":s arkitektoniske elementer. Opbygningen af bogens billedemateriale er udsøgt pedagogisk. Igennem at maskere en del af billedet fremtræder det nye

arkitektoniske elements værdi isoleret, og ved at fjerne maskeringen fremkommer det isolerede element i sit store sammenhæng og viser ny entropisk arkitektonisk værdi.

C J-C analyserer "den nye by":s elementer og heraf fremkommer nye begreber: "Arv og forvaltning (udvikling), helhedsform (helhed og dele), funktionel prægning (processer) og betydning" der tilsammen danner "den nye by":s definition. Viderer kan definitionerne sammenfattes i en struktur eller betydningsserie der peger frem i tiden og væk fra personen: "tid", "system", "brud", "adskilt", "ydre".

På samme måde analyserer C J-C "den historiske by":s begreber og samler dem i en struktur eller betydningsserie der peger tilbage i tiden og ind i personen: "historie", "lokalitet", "overgang", "integreret", "indre".

Derefter holdes de to betydningsserier overfor hinanden, altså den betydningsserie der peger frem i tiden og væk fra personen (Den nye by) overfor den betydningsserie der peger tilbage i tiden og ind i personen (Den historiske by).

"Tid overfor historie
System overfor lokalitet
Brud overfor overgang
Adskilt overfor integreret
Ydre overfor indre."

Læses betydningsserierne horisontalt fremkommer: "Tid overfor historie, System overfor lokalitet", osv.

"Det er i skaeringen mellem disse modsatte betydninger at en ny betydning opstår – byarkitekturens modsatte strukturer samles af nye foreningspunkter".

Det er disse nye foreningspunkter der udgør "den nye by":s arkitekturbegreber og dermed bevidstgørelsen af "den nye by":s arkitektoniske værdier:

"Tidsmomentet, dobbeltlokaliteten, bastion, offentlighedsnichen og teatret. De er nye kategorier af offentlige rum, hvis grundlæggende fælles karakter er tvetydighed, eller dobbeltbestemtheder".

Tidsmomentet tydeliggør store tidsafstand, åbner mod fortid og fremtid. Det er en radikal tomhed i byens net af visuelle betydninger.

Dobbeltlokaliteten er grebet at to systemer – eller to dimensioner – sted og intet sted, nærvær og fravær.

Bastionen, den tilgængelige grænse, forbinder inderside og yderside, her og der.

Offentlighedsnichen forbinder personens lille skala med den store skala i det omgivende samfundsapparat.

Teatret udfolder byen og kulturlandskabet i et historisk perspektiv for personen. Som historie, det endnu ikke er blevet til erindring.

Det er altid svært at overskue sin samtid, hvorimod den historiske tid kan sammenfattes, forenkles og typologiseres i forskellige tiders arkitekturstrømninger.

På den lidt kontroversielle måde, at lade nutiden omvandles til at vise ind i fremtiden og siden holde fremtiden overfor historien opnår Carsten Juel-Christiansen at fastholde nutiden. Rummet imellem fremtid og historie. I dette nyåbnede rum af nutid lander C J-C med stor sikkerhed sin nye arkitektoniske begrebsserie.

Måske har C J-C ret i at nutidens arkitekter blot overfører den historiske bytypologis kendte parametre til forstaden når vi forsøger at finde og forstå de arkitektoniske værdier som er skjulte i "den nye by", eller; Det er den "historiske by" under omdannelse, der er et hinder for at se den nye bys arkitektoniske værdier.

Med C J-Cs bog *Monument & Niche* er der skabt en ny bybygningsteori. Læsningen får gennem bogen en ny begrebsserie

der kan anvendes som værktøj i diskussioner for at forstå den nye bys arkitektur. At bogen omhandler Københavns omgivelser betyder ikke at bogen er begrænset idet alle større byer har samme karakter og indhold, så bogens indhold må

siges at være almen gyldigt. Bogen er således interessant for dem som ønsker at opdage "den nye by":s arkitektoniske værdier og vil have et værktøj til at arbejde med "den nye by"s rum. Bogen er på Dansk og Engelsk.

Sten-Åke Stenberg: *Vrækt ur folkhemmet – En studie av vräkningar i Sverige under 1900-talet*. Carlssons förlag, 1990.

Mia Björk

Statens institut för Byggnadsforskning

Hur många vet att det i Sverige idag årligen vräks cirka 5000 hushåll, varav flertalet boende i allmännyttans bostäder?

Hur många känner till att antalet vräkningar dessutom var som flest under miljonprogrammets dagar?

En grupp som löper stor risk att bli vräkt, är de ensamstående männen mellan 30 och 44, särskilt de som har separerat från trassliga äktenskap, missbrukat droger eller ägnat sig åt brottslig verksamhet.

Detta är kärnbudskapet i sociologen Sten-Åke Stenbergs avhandling *Vrækt ur folkhemmet – en studie av vräkningarna i Sverige under 1900-talet*.

Stenbergs avhandling är banbrytande genom sitt ämnesval, då det finns lite forskning om dessa frågor både internationellt och i Sverige. Att dessa frågor har varit så föga uppmärksammade här, kan ha sin förklaring i att fattigdom och bostadsnöd stör bilden av välfärdssamhället och folkhemmet.

Ämnets explorativa karaktär har medfört att Stenberg i första hand har ägnat sig åt ett omfattande empiriskt arbete. Avhandlingen är också främst beskri-

vande och teorierna hypotesgenererande.

Studiens syfte

Studien sägs ha fyra syften.

- Att söka förklaringen till vräkningarnas utveckling under nittonhundratalet och främst till den snabba ökningen under de senaste decennierna.
- Att beskriva de vräkningshotades och de vräktas sociala situation samt att jämföra den med den övriga befolkningens.
- Att analysera de sociala processer som kan leda fram till vräkningen.
- Att beskriva och analysera socialtjänstens kontakter med vräkningshotade hushåll.

Utifrån dess fyra syften driver Sten-Åke Stenberg två övergripande och delvis kompletterade hypoteser.

Den första hypotesen är att vräkningar ofta kan förklaras dels utifrån människors brist på ekonomiska resurser, fattigdom, dels utifrån människors handlingsmönster, till exempel missbruk och kriminalitet.

Den *andra hypotesen* kretsar kring frågan varför vräkningarna ökade i antal under samma period som antalet nybyggda bostäder för folket också ökade i antal? Stenberg frågar sig om denna ökning kan ses som ett exempel på en icke önskvärd konsekvens av intentionella politiska åtgärder.

De ökade antalet vräkningar i slutet av sextioalet och under 70-talet är förbryllande. Då var ju den politiska målsättningen att bostadsbristen skulle byggas bort och alla skulle ges tillgång till en bra och ändamålsenlig bostad. Ökningen, menar Stenberg, kan förklaras med att sociala och ekonomiska problem ökade bland svenska folket i allmänhet under denna period. Många har blivit fattigare. Men det kan också vara så att hyresgästernas sammansättning inom allmännyttans bostadsbestånd förändrades. Fler hushåll med ekonomiska och sociala problem fick under miljonprogrammets dagar tak över huvudet i allmännyttans bostäder. Uteliggarna fick för en kort period eget hyreskontrakt i folkhemmet. Detta medförde att fler hyresvärdar fick stökiga och oordningssamma hushåll som hyresgäster, vilket i sin tur medförde fler konflikter. Det sammanlagda resultatet av dessa konflikter har sedan visat sig som en ökning av antalet vräkningar i samhället.

Samhällsstruktur kontra intentionellt handlande

I avhandlingens andra kapitel diskuterar Stenberg val av teoretiskt angreppssätt.

I korthet handlar denna diskussion om avvägningen mellan strukturella och individuella ramar för människors handlande. Är det enbart samhällsstrukturen som avgör vilka handlingsmöjligheter som står den enskilde till buds, ett synsätt kallat "sociologism", eller kan individen tilldelas ett visst handlingsutrymme (intentionellt handlande)?

Föreställningen om "individens intentionella handlande" (Webers "ändamålsrationellt" eller "värderationellt") är central för Stenberg, eftersom han vägrar att betrakta de vräkta hyresgästerna och hyresvärdarna enbart som offer för ett skeende på samhällsnivå. Till syvende och sist är det utgången av konflikten mellan hyresgäst och värd, som avgör om en vräkning kommer till stånd; en konflikt där egenskaper både hos hyresgäst och hyresvärd antas ha betydelse.

Stenberg har därför valt en förklarings- och analysmodell som kombinerar ett strukturellt synsätt med föreställningen om den intentionellt handlande individen. Denna analysmetod kallas inom samhällsvetenskapen för "metodologisk individualism". Stenberg vidareutvecklar Valter Korpis begreppsapparat om grundläggande, betingande och utlösande faktorer. Dessa faktorer förlägger Stenberg både på makro- och på mikronivå, där skeenden på makronivån förväntas påverka skeenden på mikronivån, som i sin tur ger aggregerade förändringar på makronivån.

Faktorer på makronivå är till exempel konjunkturen, klasstrukturer och förändringar på bostadsmarknaden. Dessa förhållanden antas påverka handlingsmöjligheterna för hyresvärdarna, som vill få lönsamhet på sin verksamhet, och hyresgästerna som vill klara sin bostad och sin försörjning.

De betingande orsakerna på mikronivå omfattas till exempel av den enskildes uppväxt- och familjeförhållanden, plats på samhällsstegen osv.

De omedelbara omständigheter på mikronivå som leder till vräkning kallas för utlösande faktorer. Dessa kan vara *behovsökande*, som fler familjemedlemmar eller hyreshöjningar, eller *resursminskande* som inkomstbortfall, skilsmässa eller arbetslöshet.

Resultatet av de konflikter som uppstår på mikronivån mellan hyresgäst och

hyresvärd leder slutligen till förändringar på makronivå i form av ett ökat antal vräkningar.

Den intentionellt handlande människan

Innebörden av föreställningen om den intentionellt handlande individen, uppfattar jag som avhandlingens kärnfråga – det teoretiska problem, som har sysselsatt Stenberg mest. Trots det, eller kanske just därför, blir hans behandling av denna föreställning lite svårgripbar. Det står inte klart för mig om den är att betrakta som en del av grundantagandet i förklaringsmodellen, något han tar för givet, eller om den samtidigt utgör en del av hans hypotes och därför är något som han avser att pröva? Eller om prövningen avser såväl hypotesen som modellen?

Inte desto mindre är denna föreställning intressant, särskilt för en läsare med erfarenhet av kvalitativt intervjuarbete. Enligt min uppfattning hade denna fråga kunna belysas på ett ännu intressantare sätt om studien hade kompletterats med en intervjuundersökning med berörda parter. Som det nu är, tvingas Stenberg in i olika hypotetiska, ibland rent spekulativa, resonemang, utifrån de statistiska bearbetningar som går att köra på hans registermaterial. Frågan om intentionellt handlande har i huvudsak operationaliserats till frekvensen registrerade brott och antalet skrumplevvar hos den population han undersöker.

För att göra sin analys trovärdig, antar han dessutom att hyresgäst och hyresvärd agerar ändamålsrationellt i sin konflikt, för att tillgodose sina intressen. Med den erfarenhet jag själv har av intervjuer med kvinnor och män, som har sålt sina småhus på exekutiv auktion, ifrågasätter jag denna föreställning om ändamålsrationellt beteende i krissituationer av detta slag. Tvärtom, mina egna resultat tyder på att människor i krissituationer

faktiskt inte agerar särskilt ändamålsrationellt i Webers mening.

Liksom Stenberg tror inte jag heller att människor är dumma och inte vet sitt eget bästa, men mycket tyder på att kriser försätter människor i känslomässiga tillstånd, som de inte riktigt råder över. För att komma vidare med vad som kan avses med ändamålsrationellt beteende i dessa typer av situationer krävs nog en hel del kunskap i psykologi. Resultat från min egen studie visar att en del personer, särskilt separerade, ensamstående män – riskgruppen i Stenbergs undersökning – agerar självdestruktivt. Att förlora sin bostad tycks för en del män innebära ett väldigt angrepp på deras personlighet. De uppfattar det som ett stort personligt misslyckande. Några kommer in i ett passivt, destruktivt känslotillstånd, som gör att de upphör att rationellt sköta sina intressen.

Att de kvinnliga missbrukarna inte slår igenom i statistiken kan kanske förklaras med att deras misslyckade boende inte finns lika väl registrerat som mäns. Många missbrukande kvinnor bor inneboende hos andra, utan eget hyreskontrakt (Grossman, *Öppna alla dörrar*, KTH 1989).

Skillnaden i beteenden mellan könen kan kanske återspeglas i Stenbergs hypotes att barnhushåll har lättare att gå till socialen än vad de ensamma männen har. Intressant vore att veta om det är kvinnan eller mannen i hushållet som går till socialen? Min studie pekar på att kvinnor förefaller mindre prestigebundna än män och har lättare att hitta lösningar och be om hjälp i en förnedrande krissituation. Om inte annat så för barnens skull.

Svårigheter med att sammanställa statistik

Grunden för diskussionen om bostadspolitikens effekter på frekvensen vräkningar bygger på en statistisk sammanställ-

ning av totala antalet lagsökningar under nittonhundralet (kap 3). Denna sammanställning har inte skett helt utan svårigheter.

Ett exempel är registreringen av antalet lagsökningar. Trots att vräkningsbeslut överflyttades från överexekutorn till lagsökningsdomare 1938, beroende på en ny lagstiftning, fortsatte SCB att enbart samla in uppgifter från överexekutorerna. Stenberg tvingades därför till en uppskattning av totala antalet vräkningar från 1938. Förhållandena i Stockholm tas som utgångspunkt för denna skattnings-

vräkningshotade hushåll i Handens och Sollentuna kommuner 1982 (kap 6 och 7). Det är här som bilden av den separerade, alkoholmissbrukande och brottslige mannen mellan 30 och 44 dyker fram. En person som dessutom har liten benägenhet att söka hjälp hos sociala myndigheter och som sällan ligger högt på de sociala myndigheternas prioriteringslista. Statistiken pekar också på att flera av dessa hushåll lever i vad Stenberg kallar permanent bostadskris – samma hushåll kommer igen i flera vräkningsfall.

Hur det formellt går till att bli vräkt

Till de mer informativa avsnitten i avhandlingen hör det om den formella gången från hyresskuld till vräkning (kap 3). Denna procedur är ingalunda enkel och kan i sin tur bidra till att en okunnig hyresgäst blir vräkt därför att han inte känner till sina rättigheter.

En viktig paragraf gäller hyresgästens tvång att betala sin hyresskuld inom tolv vardagar efter det att hyresvärden har sagt upp kontraktet, för att inte förverka sin hyresrätt.

Denna korta frist kan medföra att de hushåll som begär hjälp med hyresskulden hos sociala myndigheter har mycket kort tid på sig att agera. Har hyresgästen förverkat sin hyresrätt kan han eller hon dessutom bli vräkt trots att hyresskulden är betald. Här finns ett handlingsutrymme från hyresvärdens sida om han eller hon vill godta hyresgästen efter det att hyresrätten är förverkad men hyresskulden betald. Kanske vill hyresvärden bli av med sin hyresgäst därför att denne av någon orsak uppfattas som besvärlig. Enligt Stenberg är detta exempel på intentionellt agerande hos individerna.

Vem vräks?

Som underlag för diskussionen om vem som vräks, utgår Stenberg från samtliga

Socialtjänstens agerande

Följer sociala myndigheterna de allmänna råd och anvisningar som socialstyrelsen har utfärdat? Huvudregeln är att bidragen skall vara behovsprövade oberoende av hur skulden har uppstått. Här kommer Stenberg in på en moralisk diskussion. De svåraste fallen är de hushåll som har haft råd att betala sin hyra, men som ändå inte har gjort detta. Stenberg pekar på att för den enskilda socialassistenten kan det vara svårt att i dessa fall bortse från moraliska aspekter på den behovsökande. Trots lagstiftningens neutrala intention har fattigvården en lång historisk tradition av moralism mot misskötsamt leverne att kämpa emot.

Detta område tycker jag är ytterst intressant, inte minst ur ett könsteoretiskt perspektiv. För det är här, i skarven mellan en generell lagstiftning och individuella uttolkare, i förhandlingen mellan enskilda tjänstemän, hyresvärdar, kronofogdar och hjälpsökande, som den verkligt intressanta diskussionen om vad som egentligen kan menas med intentionellt handlande, kan ta sin början.

Den kontroversiella bostadspolitiken

Avslutningsvis ska sägas något om den andra huvudhypotesen om bostadspolitikens icke önskvärda konsekvenser. Som

Stenberg själv skriver, går en sådan hypotes inte att direkt bevisa, därtill är frågan för komplex. Däremot kan ett antal delfrågor testas. Detta är också vad Stenberg försöker göra i kapitlen 4 och 5. Huruvida hans ansats och resultat är tillräckliga för att bevisa hypotesen skall låtas vara osagt. Klart är emellertid att Sten-

berg, med denna hypotes, har satt in kiksiktet på en öm punkt i den svenska bostads- och folkhemspolitiken. Att det i vårt moderna välfärdssamhälle finns en grupp människor som ständigt faller igenom välfärdsnätet, är en mycket viktig fråga att ta till sig för alla som ännu tar välfärdspolitikens målsättning på allvar.

Kjell Nilsson: *Industri möter landskap, visuella aspekter på utformning och inplacering av industriella ingrepp i landskapet*. (Avhandling i landskapsarkitektur vid Sveriges lantbruksuniversitet) Lund 1988.

Ulla Berglund
Stadsbyggnad, KTH

”En rimlig ambition bakom landskapsutvecklingen i samband med industriella anläggningar borde vara att utformningen är av sådan kvalitet att den tillför landskapet nya värden. Vad som kvaliteten i landskapsgestaltningen generellt utgör låter sig svårigen definieras. Däremot utgör valet av exempel på kvalitet ett sätt att definiera den eller de som gjort urvalet.”

Detta citat ur avhandlingens slutord får beskriva författarens försiktiga hållning till sitt ämne och sin forskningsuppgift. Kjell Nilsson, som sammanställt och analyserat en mängd värdeomdömen om landskapskvalitet, är genomgående återhållsam med sina egna. Han visar stor respekt för såväl referenser som för de vetenskapliga problem som följer av att arbeta med visuella bedömningar av landskapet.

Det övergripande syftet med avhandlingen är enligt författaren att öka kunskapen om hur den fysiska utformningen

och inplaceringen av industriella ingrepp upplevs i förhållande till det omgivande landskapet. I arbetet finns också en uttalad ambition att bidra till att utveckla en terminologi, som kan öka förståelsen för och stimulera till en tydligare diskussion om visuella aspekter i samband med industriella ingrepp i landskapet.

Vidare tänker sig författaren att hans studie ska kunna komma till praktisk nytta inom området ”landskapsutveckling”, dels för att skydda sådana områden från ingrepp som bedöms särskilt värdefulla att bevara, dels för att se till att industriella ingrepp görs på ett sådant sätt att nya, positiva värden skapas.

En uttalad begränsning i avhandlingen är att den inriktar sig på den yrkesmässiga bedömningen av ingrepp i landskapet och i stort sett inte berör allmänhetens uppfattning om industri i landskapet.

I den egna studien, som redovisas i avhandlingen har yrkesverksamma landskapsarkitekter och studerande (totalt 43 yrkesutbildade personer) på plats sett

och i enkätform bedömt sex olika industriella anläggningar i det skånska landskapet. Anläggningarna är av skiftande karaktär: vindkraftverk, kärnkraftverk, kvarnar (2 st) och tippar (2 st). Deras visuella förhållande till landskapet bedömdes till stor del utifrån begreppet 'kontrast', som spaltats upp i 'form', 'färg', 'mönster', 'skala' och 'textur'. Helhetsbedömningar av till exempel 'kontrast', 'dominans' och av landskapsgestaltningens kvalitet utfördes också.

Resultaten redovisas i tabeller, som varvas med många referenser till andra undersökningar. Den avslutande diskussionen i respektive kapitel består till stor del av kommentarer till de statistiska mått som beräknats. Man får lätt en känsla av att författaren gömmer sig bakom korrelationskoefficienter och signifikansberäkningar. Här tror jag att Kjell Nilsson, som har erfarenhet av flera verklighetsnära studier, skulle ha kunnat dra en del egna slutsatser och på ett mer praktiskt begripligt sätt förklarat resultaten.

En studieresa till industrianläggningarna genomfördes med tre erfarna landskapsgestaltare, tillika professorer. Resultatet av professorernas bedömningar jämfördes också med de yrkesverksamma landskapsarkitekternas och studenternas. I vissa fall noterades stora skillnader med professorernas åsikter som en extrem och studenternas som den andra. Så hade t ex 'kontrast' ett klart negativt samband med 'god landskapsgestaltning' för studenterna, medan professo-

erna hade en positiv uppfattning om 'kontrast'.

Här finns början till en förklarande diskussion om betydelsen av trender under olika tider och om påverkan av en yrkesmässigt betingad uppskattning av framträdande landskapsgestaltning. Läsaren får själv gissa vad lekmän skulle ha tyckt i samma fråga. Resultatet av den gjorda jämförelsen är ändå viktigt att hålla i minnet om man vill använda materialet som hjälp vid utformning eller bedömning av ingrepp i landskapet.

Kjell Nilsson redovisar många referenser sammanvävda med resultaten från sin egen studie. Detta vidgar perspektivet på de egna resultaten på ett intressant sätt för den läsare som har nära anknytning till ämnet. Samtidigt blir det egna materialet så utspritt i avhandlingen att dess interna sammanhang försvagas. En redigering med flera underrubriker och ett tydligare särskiljande av eget material skulle ha varit till fördel för arbetets överskådlighet.

Avhandlingen inleds med ett väl genomarbetat avsnitt om naturskydd och landskapsgestaltning sett ur ett historiskt perspektiv. Historien speglas till stor del genom svenska tidskriftsartiklar från 1900-talets början till mitten av 1980-talet. Här redogörs för den "estetiska naturvårdens" ställning genom decennierna och de olika synsätt som präglade skilda epoker. Det är ett lärorikt stycke historia läsaren bjuds på och en livfull redovisning av en debatt, som ännu pågår.